

Putere și stil. Arheologia puterii

Virgil Măgureanu

Universitatea București

Exercitarea puterii se produce într-un câmp de relații, comportamente și atitudini variate și, prin acestea, felul în care se efectuează în mod concret această exercitare se diferențiază. Diferențierea se produce însă și ca urmare a calităților diverse ale persoanei implicate în relația de putere în postura de „conducător”. Orice formă de putere poartă amprenta persoanei care o exercită însă acest lucru nu trebuie confundat cu instituirea puterii personale ce generează, mai devreme sau mai târziu, tiranie.

În general, exercitarea puterii se produce într-un câmp de relații, comportamente și atitudini variate și, astfel, felul în care se efectuează în mod concret această exercitare se diferențiază. Se cristalizează și se agregă astfel anumite sisteme de putere și de manifestare a acestui fenomen.

Diferențierea se produce însă și ca urmare a calităților diverse ale persoanei implicate în relația de putere și mai ales ale celor care se situează la polul „tare” al puterii, adică ale conducătorilor în general. Se fixează, în acest fel, în timp, anumite stiluri de exercitare a puterii. O asemenea sedimentare se produce prin personalizarea puterii.

Nu trebuie totuși să confundăm acest fenomen cu instituirea puterii personale, care impune, mai devreme sau mai târziu, un sistem totalitar sau o tiranie. Orice formă de putere poartă amprenta persoanei care o exercită. Numai o birocratizare sau mediocrizare extremă a exercitării puterii poate estompa sau chiar șterge amprenta persoanei/persoanelor implicate.

Paradoxal, în epoca noastră, în care democrația de tip liberal este dominantă în cea mai mare parte a lumii și este chiar exclusivă în Europa, personalizarea puterii este o realitate marcantă, mai ales în corporațiile economice, dar și în domeniul politic, chiar dacă aici cenzura democratică a societății civile este foarte activă.

Oricât de paradoxal ar părea însă, personalizarea puterii nu înseamnă doar dictatură sau tiranie. O dictatură sau o tiranie înseamnă impunerea puterii personale ca principiu constitutiv al sistemului de putere. Ele se exercită întotdeauna prin mimetism : un tiran are drept model un alt tiran care l-a precedat și a cărui perioadă a fost, într-un fel sau altul, idealizată, fie de mase, fie de o forță politică anume. Iar ceea ce s-ar putea numi personalizarea puterii nu implică persoana tiranului anume, adică o particularizare a fenomenului de putere în funcție de trăsăturile unei persoane, ci un caracter personal general, faptul că puterea se exercită în nume personal și toate prerogativele sale sunt marcate în mod personal.

Există deci o mare diferență între puterea personală și personalizarea puterii

La rigoare, am putea spune că sunt opuse, întrucât personalizarea puterii individualizează responsabilitatea, în vreme ce instituirea puterii personale o lichefiază până la punctul în care o exclude ca referențial; persoana investită cu putere și care o exercită este extrasă din aria comună a tuturor celorlalte persoane, este considerată deasupra lor.

Nimeni dintre supușii săi nu reușește, în mod eficace, să pună problema responsabilității unui tiran, cel puțin în timpul vieții acestuia și mai ales dacă acesta stăpânește o țară mai mult sau mai puțin izolată. De altfel, nu se poate lupta în mod deschis împotriva unui tiran, prin confruntări democratice. Tirania este, în ultimă instanță, violență totală, iar răspunsul se produce pe același plan. De regulă, tiranii sunt înlăturați prin moarte fizică și pentru că ei înșiși elimină, în timpul vieții, orice altă posibilitate de a fi separați de putere pe o cale mai puțin violentă.

Relația unei persoane cu puterea poate fi privită deci cel puțin din două perspective. Prima vizează atracția puterii exercitată asupra unei persoane și strădania acesteia de a o poseda și păstra. O asemenea aspirație alunecă foarte ușor într-o atitudine exclusivă, într-o dorință de a poseda puterea în sens absolut, de a exclude orice împărțire a puterii, orice parteneriat, care, mai devreme sau mai târziu, poate deveni concurență.

A doua perspectivă se interesează de modul personal de a exercita puterea, de un anumit stil al relației cu puterea sau de un anumit stil în înfăptuirea efectivă a actului de putere. Pe acest plan, accentul se mută de la dorința de a poseda puterea,

în sens exclusivist, la exercitiul original al puterii, la amprenta personalității asupra exercitării acesteia. Care poate avea, fără îndoială, atât consecințe pozitive, cât și negative.

Puterea în sine este, potențial, nelimitată. Mai ales prin aceasta produce fascinație – o atracție aproape maladivă la multe persoane. Un vechi proverb indian spune: „Vrei să cunoști omul? Dă-i putere!”. Pentru că tocmai în acest fel se pot actualiza potențialități ale acestei ființe, care în alte condiții ar rămâne virtuale.

Se susține că puterea poate perverti și chiar pervertește în majoritatea situațiilor. Dar oare este inevitabilă această consecință? Observația empirică după care oamenii se schimbă din momentul în care sunt înzestrați cu o putere mai mare sau mai mică nu poate totuși susține singură ideea că, prin ea însăși și în orice circumstanțe, puterea pervertește. Discutabil este și faptul că persoana în cauză se schimbă; mai degrabă ar fi de luat în seamă faptul că puterea dezvoltă calități potențiale care altfel nu ar putea fi sesizate.

Adevărul pare, astfel, să fie acela că puterea, fiind o relație umană excepțională prin posibilitățile pe care le conține, provoacă reacții neașteptate (excepționale) oricărui individ, stimulând resorturi ale naturii umane care nu ne sunt bine cunoscute.

Individul află că are capacități pe care nu le-ar fi bănuir și numai dacă anturajul său imediat îi exploatează slăbiciunile, iar răspunsurile sale sunt slabe, datorită slabei instrumentări intelectuale a personalității sale, el devine victima unor efecte extrem de perverse, devine un lider alienat, transformându-se fie într-un tiran, dominat de predispozițiile sale paranoice, fie într-un profitor șantajist al situației de putere deținute, fie într-un mediocrat al cărui singur scop este păstrarea nivelului de

putere atins, chiar dacă efectele reale ale puterii sale devin nule.

Putem decela, din acest punct de vedere, trei tipuri reprezentative de personalitate ale liderului alienat: *personalitatea tiranică*, dominată de obsesia puterii, *oportunistul*, care exploatează orice situație profitabilă explicită sau implicită și *mediocratul*, care goleşte de conținut orice relație de putere pentru a o putea instrumentaliza pragmatic și a o eterniza simbolic.

Deși ne-am obișnuit să considerăm lumea noastră ca fiind culmea civilizației umane și să ne mirăm că „în secolul al XXI-lea se petrec lucruri primitive și condamnabile”, trebuie să ne amintim că această lume a noastră este foarte diversă și cuprinde lumi aflate în stadii istorice diferite și că, în orice lume, cel puțin dintre cele cunoscute până acum, sunt posibile toate actele pe care natura umană le conține ca potențialități.

Totul depinde de natura stimulilor sociali, iar ceea ce numim primitivism sau barbarism nu înseamnă altceva decât reacția „normală” a unor indivizi sau comunități la condiții de viață și de supraviețuire comparabile sau chiar identice cu cele considerate „primitive” sau „barbare”.

Oare ce altceva să însemne amploarea și cruzimea plină de rafinament a actelor teroriste care au debutat odată cu un nou mileniu din istoria Occidentului creștin? Am putea să ne abandonăm unor nesfârșite lamentații morale sau moralizatoare, dar ar fi, credem, mai avantajos să presupunem că actele teroriste de la începutul acestui secol dezvăluie necesitatea unui studiu „arheologic” aprofundat al fenomenului de putere. Și, înainte de toate, pare să fie necesară schimbarea perspectivei asupra adversităților pe care relația de putere le exagerează și le absolutizează prin intermediul ideologiilor. Prima observație pe

care ne-o impune o asemenea perspectivă este aceea că dintotdeauna a existat o puternică fascinație mistică a puterii. Nu o ideologie sau o credință, ori și mai puțin o cauză, oricât de înaltă ar fi ea, determină angajarea indivizilor în acte teroriste totale, ci beatitudinea atinsă prin libertatea neîngrădită de a aduce moarte celui care este diferit în așa fel încât cele mai severe îngrădiri ale propriei credințe sunt contestate de la rădăcină...

A tăia gâtul unui european „necredincios”, indiferent dacă este vinovat sau nu (dacă este nevinovat, cu atât mai bine, pentru că starea de libertate în a decide moartea cuiva apare abia atunci ca nemărginită) este astfel suprema trăire întru propria credință și suprema probă a unei invincibilități obținute prin exerciții și privațiuni ieșite din comun.

Perioada „eroică” din istoria umanității, care însă nu este nici concomitentă și nici aceeași pentru toate ținuturile și comunitățile umane de pe această planetă, în care orice crimă, dacă era aprobată de comunitatea de apartenență, ori chiar glorificată, era învăluită într-o perdea mitică și „livrată” noilor generații ca un adevărat și demn de urmat act de eroism, a lăsat urme adânci în conștiința oamenilor.

Cu timpul, acestea au putut deveni acte recesive determinate de zone dintre cele mai adânci ale conștiinței istorice. În același timp, întârzierea acestor reacții la unele comunități umane, mai ales la cele care sunt departe de nivelul de prosperitate al societăților occidentale, nivel care dă o cu totul altă valoare vieții individuale, face ca acest eroism mistic să întâlnească mijloace tehnologice extrem de sofisticate și posibilități de distrugere în masă – prin combinarea de obiecte sau substanțe aflate la îndemâna oricui – incomparabile.

În aceste condiții, toată această moștenire recesivă alimentează obsesia puterii absolute, la un număr întotdeauna prea mare de indivizi. Dar neputința tiranilor de a obține un asemenea prag al puterii, pentru simplul fapt că orice ființă umană este muritoare, a făcut ca această cale să fie abandonată de indivizii acaparați de aspirația de a avea putere. Puterea absolută a început să fie astfel căutată dincolo de tiranie, dincolo de instituții – conservatoare și perisabile – la granița la care individul devine liber privind și condiționarea de propria viață.

Puterea absolută nu o poate da decât libertatea absolută. De aceea actele teroriste sinucigașe constituie, pe de o parte, o atracție pentru indivizii alienați de căutarea puterii în sine, iar pe de alta, mijlocul cel mai eficace prin care cei care se folosesc de asemenea indivizi pot atinge limite nebănuite în exercitarea puterii. Și anume, a unui tip de putere cu efectele cele mai întinse și mai persistente.

Atentatele sinucigașe transformă astfel libertatea interioară a omului în mijlocul unei divinizări a persoanei atentatorului, expediat astfel în cohorta de sfinți și eroi ai unei comunități esențialmente religioase. Și pentru aceasta nu este nevoie decât de simplul fapt, având în vedere actualele mijloace pe care orice individ, chiar dacă aparține unei culturi total neadecvate la stadiul tehnologic actual, le are ușor la dispoziție, dacă este simplu membru al unei organizații cât de cât eficiente, de a produce moartea a cât mai multor oameni.

Ciudat este că acest tip de putere se situează pe același plan, dar la polul opus, cu ceea ce s-a numit „puterea celor fără de putere”, adică puterea celor care nu dețin nici o pârgă politică sau economică a puterii, a celor care nu mai au nimic de pierdut, dar pot atinge o putere inegalabilă prin unire și acțiune solidară și simultană.

Puterea se exercită întotdeauna asupra cuiva. Iar dacă individul, grupul sau masa asupra cărora se exercită puterea încetează pur și simplu să se mai supună, puterea se exercită în gol, dacă încetarea supunerii este mascată, sau se prăbușește în momentul în care această încetare este fățișă. În fond, comunismul s-a prăbușit înainte să se constate această prăbușire. El a supraviețuit propriei morți prin simulare, prin repetarea doar rituală a actului de putere prin care a fost instituit.

Prăbușirea comunismului reprezintă cel mai potrivit exemplu pentru ilustrarea puterii celor fără de putere, mai mult chiar, pentru reliefarea culmii acestui tip de putere, atinsă prin explozia simultană a libertății în toate mediile sociale și transformarea spontană a unui întreg sistem politic în cenușă. O asemenea culme pare să producă însă o stare generală de beatitudine care durează mai mult sau mai puțin în funcție de violența exploziei sociale.

Cazul României este, din acest punct de vedere, exemplar: la o jumătate de an după prăbușirea regimului Ceaușescu, chiar și după primele alegeri democratice așteptate atâta vreme, starea de beatitudine generată de puterea excepțională atinsă de întreaga populație – și în interiorul ei de orice individ activ și cu inițiativă – nu s-a consumat: legi și reguli, adoptate totuși democratic, au fost pulverizate de puterea exploziei libertare care a molsărit mase mari de oameni.

Această stare este comparabilă cu starea pe care o atinge teroristul sinucigaș. Departe de noi intenția de a asocia aceste două stări atât de diferite, mai ales prin efectele lor. Dar pare neîndoielnic faptul că originea lor este comună: izvorul lor se găsește în abisurile naturii umane, atât de puțin explorate în lumea modernă. Iar acest indiciu este probabil inestimabil în

studierea naturii reale a fenomenului de putere.

Acțiunea în disprețul oricăror reguli sau reglementări este aceeași cu tipul de acțiune existentă în momentul în care nu erau elaborate nici o regulă și nici o reglementare. Societatea este, astfel, readusă la stadiul ei primar, de fapt primitiv. Nimic nu mai contează decât puterea brută, iar manifestarea ei poate lua forme scelerate.

„Nici participarea atât de generală, nici distrugerile atât de barbare n-ar fi fost posibile”, scrie Bertrand de Jouvenel, referindu-se la asemenea forme scelerate ale manifestării forței brute în timpul celui de-al doilea război mondial, „fără transformarea oamenilor prin pasiuni violente și unanime care au permis pervertirea integrală a activităților lor naturale” (de Jouvenel, 1972, 11).

Iar forța brută în formele cele mai violente însoțită de eliminarea responsabilității printr-o organizare tribală/familială în care identitatea individuală se contopește total și printr-o apologie mistică cu false sau falsificate conotații etnice sau religioase implică o personalizare dusă la extrem a puterii, prin care persoana se identifică în fapt cu actul respectiv de putere.

În plan moral, puterea este de neconceput în afara responsabilității. Personalizarea puterii – sau cel puțin latura ei pozitivă – este, înainte de toate asumarea responsabilității, chiar și numai pentru simplul fapt că puterea asigură anumite avantaje, cel puțin în raport cu cei asupra cărora se exercită, iar aceste avantaje personale implică, în mod necesar, riscuri personale în compensație. De aceea putem califica drept derizorii obiecțiile foștilor membri ai Comitetului executiv al PCR cu privire la faptul că nu ei, ci Ceaușescu a ordonat, în 1989, să se tragă în populație.

Puterea deținută de ei era totuși suficientă pentru a influența această decizie cu caracter criminal, sau cel puțin de a o șubrezi prin opoziție, chiar dacă aceasta nu ar fi fost eficientă. Motivul invocat că o opoziție ar fi atras automat riscul împușcării, chiar dacă acest risc ar fi fost real, este, de asemenea, derizoriu, pentru că acest risc era deja cuprins în sfera responsabilității implicată de poziția pe care o aveau și pe care nu numai că au acceptat-o, dar s-au și bucurat de toate avantajele ei.

În mitologia popoarelor se păstrează credința că orice putere are un soroc; în cea românească se afirmă ritos că acela care a luat puterea „a îmbrăcat cămașa morții”. Nimeni nu a riscat să considere această credință o rătăcire, ci, dimpotrivă, biblioteci întregi găzduiesc cărțile consacrate interpretării ei.

Tradiția populară nu ajunge însă pentru a întreține un climat al responsabilității în sfera puterii. Mai ales că distanțarea de aceasta este o constantă a modernității. Este necesară existența continuă a unei elite culturale solidare care să poată fi garantul transmiterii acestui mesaj din generație în generație și cenzorul moral al exercitării puterii.

În condițiile modernizării, când tradițiile se bulversează, când punțile culturale între generații se rup – ba chiar se prăbușesc în abisurile mercantilismului și al consumerismului orb – când, mai ales în societățile în curs de dezvoltare, grupurile sociale dezrădăcinate și dezorientate din punct de vedere moral ajung să fie dominante în medii sociale reprezentative, se instaurează treptat convingerea că totul este posibil, că acțiunea umană poate fi eliberată de norme și reguli care au constituit timp de milenii liantul societăților și pendulul stabilității lor.

În procesul personalizării puterii pândesc riscuri imense, mai ales când se

produce în situații tranzitorii și pentru faptul că, așa cum am mai spus, există o „arheologie” extrem de încărcată și, din păcate, prea puțin cunoscută a fenomenului puterii. Și astfel nu putem pune nici un fel de pavăză în fața expansiunii agresivității ancestrale a omului în condițiile în care această agresiune, prin mijloacele tehnologice ale epocii noastre, poate atinge accente inimaginabile.

În istoria recentă a Europei a existat un avertisment extrem de dur – regimurile fasciste, care, la rigoare, pot fi trecute fără rezerve în categoria regimurilor politice teroriste sinucigașe și care se găsesc în bună măsură la originea expansiunii și exacerbării actuale a terorismului. Să nu uităm însă că teama exagerată față de instabilitate politică, generată tocmai de astfel de antecedente, poate antrena o dorință, de asemenea exagerată, de stabilitate. În așa fel încât se pot atinge resorturi care duc la sufocarea proceselor naturale de evoluție a societăților.

O mediocrizare dincolo de limite a organizării sociale nu poate fi decât opusul stării naturale, la fel ca și voluntarismul politic agresiv, de stânga sau de dreapta. În vreme ce acesta din urmă produce efecte violente relativ repede, mediocrizarea are același rezultat prin cumularea în timp a efectelor de sufocare.

Nevoia/dorința de previzibilitate poate secătui – steriliza – sistemul; așa se instalează mediocrația care, prin ea însăși, caută să eternizeze stagnarea. Nevoia crescută de creativitate în zilele noastre produce stimuli continui care intră în sistem. Iar sistemul mediocratizat are o capacitate din ce în ce mai limitată de a le integra în evoluția socială.

A existat și mai există încă tentația de a răspunde acestei amenințări prin inginerie socială, o cunoscută reacție de simplificare

a relației sociale până la limita manipulării ei convenabile.

Credința raționalist-primitivă că omul poate construi intențional o nouă lume dezvoltă un optimism nelimitat privind intervenția posibilă a tehnicilor și tehnologiilor sociale în modelarea relațiilor sociale și a indivizilor umani. De altfel, originea acesteia este veche, chiar dacă suntem tentați să o localizăm în momentul apariției societăților moderne. Ea se situează în zorii impunerii raționalismului ca atitudine dominantă față de realitate.

Dar înlocuirea unei gândiri complexe cu tehnici specific ingineresti în cadrul politicilor sociale sau a intervențiilor sociale voluntariste în rezolvarea conflictelor din societate provoacă distorsiuni mai mari decât problemele care par să poată fi rezolvate prin asemenea metode.

Contribuie la aceasta atât simplificările necesare în orice operație de modelare, cât și manipularea pe care o incumbă metodele de tip ingineresc – manipulare care introduce noi elemente de distorsiune în viața socială. Rezultatele pe termen scurt, de fapt mai mult imaginare, sunt însă atractive mai ales pentru tirani. Lui Stalin îi făcea plăcere să repete: „rolul statului clasei muncitoare este să formeze ingineri de suflute” (cf. Lefort, 1981).

Viața socială este întotdeauna mult mai complexă decât capacitatea de înțelegere și de control rațional al oamenilor sau instituțiilor. De aceea, pentru a pune în practică un proiect de inginerie socială, viața socială este reprezentată simplificat, adeseori simplist, implicând extrapolări nepermise și deci manipulări, directe sau indirecte, ale actorilor implicați în acel segment de realitate care este vizat.

De notat că manipularea are efecte negative atât atunci când este sesizată, cât și în situații în care indivizii nu sunt conștienți de o anumită dirijare a comportamentului

lor. În primul caz, se naște o suspiciune exagerată cu privire la elementele alterate de influențare comportamentală și, astfel, poate avea loc o adevărată reacție anomică, chiar patologică.

În al doilea rând, influența subliminală realizată prin manipulare poate înstrăina comportamentele într-atât, încât rezultatele pozitive sunt insesizabile, rămânând mereu constant riscul unor răbufniri ale inconștientului colectiv care antrenează, mai devreme sau mai târziu, prăbușirea noului eșafodaj.

Intervenția socială voluntară nu poate fi, cel puțin deocamdată, la nivelul cunoașterii posibile astăzi, decât indirectă. Altfel, efectele nocive pot antrena consecințe incalculabile. Rezultatele acțiunii istorice nu sunt niciodată cele dorite de actorii implicați, ci, adesea ele iau o formă surprinzătoare pentru toți participanții la „traficul social”, care, chiar dacă nu sunt egali între ei, prin putere sau avere, nu influențează acțiunea istorică, în sensul în care o doresc; „...ca întotdeauna, istoria ia notă numai în trecere de intențiile omenești, chiar și de cele ale factorilor de decizie la nivel național. Adevăratele transformări sociale nu au fost nici intenționate și nici planificate” (Hobsbawm, 1994, 212).

De altfel, studiul „arheologiei” puterii ne dezvăluie că în spatele „eroului” auto-proclamat pare să se afle cea mai pură vendetă cu caracter banditesc, iar „inginerul social” disimulează cel mai adesea conștiința de stăpân superior celorlalți, care se apleacă asupra lor pentru a-i aduce la rangul unei umanități pe care o postulează într-un sistem de referință precar. Dar și idealismul moral poate fi nociv prin efectele perverse pe care le antrenează, ba chiar prin inetismul pe care îl poate induce mai ales în rândul tinerilor.

Amândouă aceste atitudini – în fond, de nemulțumire față de ceilalți, combinată cu dorința de a-i schimba după propriile

convingeri – disimulează reîntronarea forței brute, despre care vorbea Bertrand Russell, în relațiile de putere. Sofisticarea și rafinarea mijloacelor folosite, ca și capacitatea de disimulare a discursurilor ce motivează actul violent de putere constituie noua mască a forței brute, primare.

„Trăsătura definitorie a puterii brute este de natură psihologică” (Russell, 2002, 154). Folosirea ei ca un mijloc curent de relaționare este specifică naturilor conflictuale. Conflictul – real sau provocat – reprezintă, de altfel, starea „normală” instituită prin acest tip de putere și care îl întreține.

Instinctul forței brute pare să nu mai poată fi astăzi înfrânat, pentru că secolului XXI i-a premers un „secol al extremelor” în care toate limitele exercitării puterii prin violență au fost trecute. Pentru că au dispărut granițele dintre diferitele domenii ale exercitării puterii.

Războiul mondial care caracterizează secolul XX, „spre deosebire de războaiele anterioare, purtate pentru obiective limitate și specifice, s-a purtat pentru scopuri nelimitate. În epoca imperiului, politicul și economicul au fuzionat. Rivalitățile politice internaționale erau determinate de creșterea economică și de concurență, dar caracteristica lor era tocmai faptul că nu aveau nici un fel de limite. «Frontierele naționale» ale unei societăți precum Standard Oil, Deutsche Bank sau De Beers Diamond Corporation coincideau cu limitele universului sau, mai exact, cu limitele capacității lor de expansiune” (Hobsbawm, 1987, 318).

Dacă „secolul XX ne-a adus o escaladare neconținută a violenței, debutul noului mileniu ne anunță, din nefericire într-un mod spectaculos, dispariția oricărei limite presupuse a acesteia” (Măgureanu, 2003, 67). Se pare însă că în nici o societate forța brută în manifestările puterii nu poate

fi eliminată total. „Puterea trebuie să existe, fie că este deținută de guvern, fie că aparține unor aventurieri anarhiști. Chiar și puterea brută este necesară, atâta vreme cât există rebeli împotriva guvernelor sau chiar și numai criminali de drept comun. Dar, dacă se dorește ca viața mării majorității a omenirii să fie ceva mai mult decât o continuă și mohorâtă suferință, presărată cu momente de cea mai profundă oroare, atunci trebuie făcut în așa fel încât procentul de putere brută existentă să fie cât mai mare posibil. Dacă se dorește ca exercitarea puterii să fie altceva decât o producere de suferințe nejustificate, atunci ea trebuie să fie îngăduită prin măsuri de siguranță ce țin de lege și de cutume, permisă numai după o deliberare atentă și încredințată numai unor indivizi care pot fi supravegheați îndeaproape, în interesul celor pe care îi conduc” (Russell, 2002, 170).

Pentru aceasta este însă necesară existența unui grup social influent care să asigure coincidența scopurilor puterii cu interesele vitale ale unei comunități. Tranziția actuală în țările foste comuniste demonstrează că în absența acestei legături, personalizarea puterii este un fenomen nociv, care produce continuu suferință și disperare unui număr prea mare de persoane, atât din cauza inconsistenței morale a persoanelor în cauză, cât și datorită pulverizării cutumelor și legilor – negate în bloc, dar

înlocuite prea lent și prea dificil printr-un proces guvernat în prea mare măsură de interese sectare și de incompetență.

Cu cât ne deplasăm spre estul continentului nostru, cu atât prevalența unor interese și dorințe sălbătice de îmbogățire ilicită largesc câmpul de manifestare a forței brute, generând corupție și lipsă de respect pentru oameni și valori comunitare. Avem aici de-a face, în proporții diferite, de la țară la țară, cu o distribuție clientelară a puterii. Relația clientelară, născută din cenușa vechiului regim, a rămas relația de solidarizare socială prevalentă, care va asigura, în timp, o stabilizare reală a societății, dar va produce pe termen scurt inechități extrem de dureroase.

Grupuri sociale importante devin victime ale procesului de tranziție, plătind nu numai prețul cerut tuturor de o asemenea perioadă, ci și tribut pentru bunăstarea noilor parveniți. Or, se știe de mult că „într-o comunitate stabilă nu trebuie să existe nici un grup social de dimensiuni relativ mari care să se considere foarte nedreptățit” (Russell, 2002, 168).

Pe lângă riscurile de instabilitate pe care le implică o asemenea situație sunt antrenate și altele: vidarea morală și spirituală a unor comunități până la limita influențării decisive a tinerelor generații, dezrădăcinarea tinerilor care pierd orice sentiment de apartenență la o comunitate și migrează fără busolă.

Bibliografie

- Hobsbawm Eric. (1987). *The Age of Empire 1870-1914*. Londra: Weidenfeld and Nicolson.
 Hobsbawm, Eric. (1994). *Secolul extremelor*. București: Lider.
 (De) Jouvenel, Bertrand. (1972). *Du pouvoir. Histoire naturelle de sa croissance*. Paris: Hachette.
 Lefort, Claude. (1981). *L'invention démocratique. Les limites de la domination totalitaire*. Paris: Fayard.
 Măgureanu, Virgil. (2003). *Declinul sau apoteoza puterii?*. București: RAO.
 Russell, Bertrand. (2002). *Idealurile politice. Puterea*. București: Antaios.

Abstract

Power makes itself visible inside a structure of human interactions, conduct and various attitudes. Thus the expressions of power are different from case to case, from person to person. Such differentiation also appears as a consequence of the personal features of those who we usually call “leaders”. Every form of power is also an expression of a leader’s personal features but such a thing shouldn’t be mistaken for the “personalization” of power, which leads to dictatorship.

Primit la redacție : august 2005